Ҳикматов Сафаралӣ
Ҷаҳоншоҳ Саъдизода

БУҶЕТ ВА НИЗОМИ БУҶЕТӢ

Воситаи таълимӣ

Душанбе - 2021

УДК: 336.12:061.1(575.3)
ББК: 65.9(2)261.3(2.Т)
Ҳ – 44

Муаллифон:

Ҳикматов Сафаралӣ – н.и.и., дотсенти кафедраи идоракунии молияи давлатии факултети молиявию иқтисодии Донишгоҳи миллии Тоҷикистон;

Ҷаҳоншоҳ Саъдизода – ассистенти кафедраи идоракунии молияи давлатии факултети молиявию иқтисодии Донишгоҳи миллии Тоҷикистон.

Муқарризон:

Обидов Фозил Саидович – д.и.и., профессор, вакили Маҷлиси намояндагони Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон;

Улугхочаева Хосият Рауфовна – д.и.и., профессори кафедраи молия ва суғуртаи Донишгоҳи миллии Тоҷикистон;

Султонов Зубайдулло – д.и.и., профессори кафедраи молия ва қарзи Донишгоҳи славянии Русияву Тоҷикистон.

Муҳаррир: Ғафуриён Н.Ғ.

Воситаи таълимӣ мувофиқи талаботи стандарти давлатии маълумоти олии касбӣ, ки Вазорати маориф ва илми Ҷумҳурии Тоҷикистон тасдиқ намудааст, таҳия гардидааст.

Дар воситаи таълимӣ масъалаҳои гуногуни буҷет ва низоми буҷетӣ дар мавзӯъҳои алоҳида оварда шудаанд. Ҳамзамон, барои дарки пурраи мавзӯъҳо намунаи баъзе аз ҳуҷҷатҳои муайяннамудаи Вазорати молияи Ҷумҳурии Тоҷикистон пешкаш гардидааст.

Воситаи таълимӣ барои донишҷӯён ва магистрантон, омӯзгорон, кормандони соҳаҳои молия, андоз, гумрук, бонкдорӣ ва доираи васеи хонандагон тавсия карда мешавад.

Бо қарори Шӯрои илмию методии Донишгоҳи миллии Тоҷикистон аз 28.01.2021, суратмаҷлиси №5 ба чоп тавсия шудааст.

ISBN: 978-99985-993-8-3

©Ҳикматов С., Ҷаҳоншоҳ С. 2021

МУНДАРИҶА

САРСУХАН..8

ФАСЛИ 1. МОЛИЯИ ДАВЛАТӢ ВА СОХТОРИ ОН

Боби 1. Буҷет ва низоми буҷетӣ ва сохтори он..............................10

1.1. Буҷет ҳамчун категорияи иқтисодӣ.......................................10

1.2 Моҳияти буҷети давлатӣ ва аҳамияти он дар рушди иҷтимову иқтисодии кишвар...12

1.3. Низоми буҷетӣ, моҳият ва таснифи он.................................17

1.4 Принсипҳои низоми буҷети давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон...21

1.5. Молияи давлатӣ – қисми таркибии низоми молиявии Ҷумҳурии Тоҷикистон..24

1.6. Алоқамандии низоми буҷетӣ бо соҳаҳои иқтисодӣ..............26

1.7. Асосҳои ҳуқуқии фаъолияти низоми буҷетӣ ва шаклҳои он......28

Боби 2. Сиёсати буҷетии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар шароити имрӯзаи иқтисодӣ..34

2.1. Моҳият ва зарурати сиёсати буҷетии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар шароити имрӯзаи иқтисодӣ...34

2.2. Принсипҳо ва шаклҳои сиёсати буҷетӣ.................................40

2.3. Афзалиятҳо ва самтҳои муҳимми сиёсати буҷетӣ..................44

2.4. Механизми буҷетӣ ва сохтори он...48

2.5. Олоти (инструменти) сиёсати буҷетӣ......................................52

ФАСЛИ 2. ГУРӮҲБАНДИИ БУҶЕТӢ

Боби 3. Гурӯҳбандии буҷетӣ...56

3.1. Моҳият, зарурат ва сохтори гурӯҳбандии буҷетӣ...................56

3.2. Гурӯҳбандии даромадҳои буҷетӣ...59

3.3. Гурӯҳбандии вазифавии хароҷоти буҷетӣ..............................61

3.4. Гурӯҳбандии иқтисодии хароҷоти буҷетӣ...............................62

3.5. Гурӯҳбандии идоравии (маъмурии) хароҷоти буҷетӣ.............64

3.6. Гурӯҳбандии манбаъҳои маблағгузории касри буҷети давлатӣ ва намудҳои қарзи давлатӣ...67

ФАСЛИ 3. ДАРОМАД ВА ХАРОҶОТИ БУҶЕТИ ДАВЛАТӢ

Боби 4. Мазмуни иқтисодӣ, сарчашмаҳо ва принсипҳои ташаккули даромади буҷети давлатӣ...71
4.1. Мазмуни иқтисодӣ ва сарчашмаҳои ташаккули даромади буҷети давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон...71
4.2. Динамика ва сохтори даромади буҷети давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон...78
4.3. Принсипҳои ташаккули даромади буҷети давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон...85
4.4. Дигар пардохтҳои ҳатмӣ ҳамчун сарчашмаи даромади буҷети давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон...89
Боби 5. Хароҷоти буҷети давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон..........103
5.1. Моҳият, асос ва принсипҳои ташаккули хароҷоти буҷети давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон..103
5.2. Шаклҳои хароҷоти буҷети давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон...108
5.3. Хароҷоти буҷетҳои маҳаллӣ ва хароҷоти якҷояи буҷетҳои ҷумҳуриявӣ ва маҳаллӣ...115
Боби 6. Маблағгузории хароҷоти буҷети давлатӣ.......................119
6.1. Маблағгузории хароҷоти буҷети давлатӣ барои нигоҳ доштани мақомоти ҳокимият ва идоракунии давлатӣ................119
6.2. Маблағгузории хароҷоти буҷети давлатӣ барои соҳаи маорифи Ҷумҳурии Тоҷикистон..123
6.3. Банақшагирӣ ва маблағгузории хароҷоти буҷети давлатӣ барои муассисаҳои таҳсилоти умумӣ...127
6.4. Маблағгузории хароҷоти буҷети давлатӣ барои соҳаи тандурустӣ..134
6.5. Маблағгузории хароҷоти буҷети давлатӣ барои соҳаи хоҷагии манзилию коммуналӣ...144

ФАСЛИ 4. БА МУВОЗИНАТ ОВАРДАНИ БУҶЕТҲО ВА МУНОСИБАТҲОИ БАЙНИБУҶЕТӢ ДАР ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН

Боби 7. Мувозинати буҷетҳо, касри буҷети давлатӣ ва сарчашмаҳои рӯйпӯшнамоии он...150

7.1. Мувозинати буҷетҳо: зарурат ва сабабҳои ба вуҷуд омадани номувозинатии буҷети давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон............150
7.2. Касри буҷети давлатӣ ва сарчашмаҳои рӯйпӯшнамоии он........152
7.3. Қарзи давлатӣ ва идоракунии он..156
Боби 8. Муносибатҳои байнибуҷетӣ..167
8.1. Асосҳои ҳуқуқии муносибатҳои байнибуҷетӣ ва принсипҳои он..167
8.2. Шаклҳои кӯмаки молиявӣ ба буҷетҳои маҳаллӣ.................170

ФАСЛИ 5. РАВАНДИ БУҶЕТӢ ДАР ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН

Боби 9. Раванди буҷетӣ: тартиби таҳия, пешниҳод, баррасӣ ва тасдиқи лоиҳаи буҷети давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон...........174
9.1. Раванди буҷетӣ: иштирокчиён ва салоҳияти онҳо................174
9.2. Тартиби таҳияи лоиҳаи буҷети давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон..186
9.3. Тартиби пешниҳод, баррасӣ ва тасдиқи лоиҳаи буҷети давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон..192
Боби 10. Иҷроиши буҷети давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон........198
10.1. Тартиби тасдиқи сметаи хароҷот ва иҷроиши буҷети давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон..198
10.2. Таҳлили иҷроиши буҷети давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар солҳои 2015 ва 2020..204
10.3. Тартиби таҳия, баррасӣ ва тасдиқи ҳисобот оид ба иҷроиши буҷети давлатӣ...208

ФАСЛИ 6. ФОНДҲОИ МАҚСАДНОКИ ДАВЛАТӢ

Боби 11. Фондҳои мақсадноки давлатӣ......................................214
11.1. Фондҳои мақсадноки давлатӣ: моҳият, зарурат, таркиб ва аҳамияти он...214
11.2. Таҳлили ташаккул ва истифодаи фондҳои мақсадноки давлатӣ...220
11.2.1. Фонди захиравии Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон..222
11.2.2. Фонди хароҷоти пешбининашуда.....................223
11.2.3. Фонди стабилизатсионии рушди иқтисодиёт....224
11.2.4. Фонди суғуртаи иҷтимоӣ ва нафақа.................225

ФАСЛИ 7. НИЗОМИ ХАЗИНАДОРӢ

Боби 12. Низоми хазинадорӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон............229
12.1. Таърихи пайдоиши хазинадорӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон..229
12.2. Мақомоти идоракунии хазинадорӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон..235
12.3. Ҳуқуқ ва уҳдадориҳои мақомоти марказӣ ва маҳаллии хазинадорӣ..236
Боби 13. Тартиби баҳисобгирӣ ва вазифаҳои хазинадорӣ аз рӯи даромадҳои давлатӣ ва маҳаллӣ..242
13.1. Суратҳисобҳо, механизми дохилӣ ва берунаи бонкии хазинадорӣ..242
13.2. Иҷроиши буҷети ҷумҳуриявӣ аз рӯи даромад....................245
13.3. Суратҳисобҳои транзитии буҷети ҷумҳуриявӣ аз рӯи даромад дар маҳаллҳо...247
13.4. Ҳисобгирии воситаҳои пулии «Маблағҳо дар роҳ» ва баргардонидани маблағи барзиёд пардохтшуда дар буҷет........251
Боби 14. Тартиби ҳисобгирӣ ва вазифаҳои хазинадорӣ вобаста ба иҷрои хароҷоти буҷети ҷумҳуриявӣ..254
14.1. Маблағҳои гардони хазинавӣ, нақшаи хазинавии хазинадорӣ..254
14.2. Харҷнома (смета) ва тағйирот дар харҷномаи ташкилотҳои буҷетӣ. Саҳми тақсимкунандаи асосии маблағҳои буҷетӣ ҳангоми маблағгузории ташкилотҳои тобеъ...255
14.3. Тартиби маблағгузорӣ бо таври нақдӣ ва ғайринақдӣ аз буҷети ҷумҳуриявӣ бо асъори миллӣ. Пули нақди хазинаи ташкилотҳои буҷетӣ..257
14.4. Додани қарз аз буҷети давлатӣ барои сохтмони манзили шахсӣ ва хариди хона. Тартиби додани қарз аз буҷети ҷумҳуриявӣ ба буҷетҳои маҳаллӣ. Тартиби маблағгузории қарзҳои кредиторӣ ва дебитории ташкилотҳои буҷетӣ...267
14.5. Тартиби амалинамоии мубодилаи асъори миллӣ бо асъори хориҷӣ, хароҷоти буҷети ҷумҳуриявӣ бо асъори хориҷӣ, ҳисобот аз рӯи хароҷот бо асъори хориҷӣ. Ҳисобот аз рӯи хароҷоти буҷети ҷумҳуриявӣ ва хароҷоти маблағҳои грантӣ....................273

Боби 15. Тартиби ҳисобгирӣ ва вазифаҳои хазинадорӣ аз рӯи харочоти буҷетҳои маҳаллӣ..287
15.1. Тартиби маблағгузории харочоти буҷетҳои маҳаллӣ.........287
15.2. Шаклҳои ҳисобгирӣ ва ҳисоботӣ дар буҷетҳои маҳаллӣ....290
15.3. Тартиби таҳияи ҳисобот оид ба иҷроиши буҷетҳои маҳаллӣ...294
15.4. Бақияҳои озоди буҷетҳои маҳаллӣ......................................296
15.5. Тартиби додани чекҳо дар хазинадориҳои маҳаллӣ...........297
15.6. Амалиёти харочот ба воситаи суратҳисобҳои транзитии буҷети чумхуриявии хазинадориҳои минтақавӣ.........................298

ФАСЛИ 8. НАЗОРАТИ ДАВЛАТИИ МОЛИЯВӢ ДАР ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН

Боби 16. Асосҳои назариявию амалии назорати давлатии молиявӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон..302
16.1 Моҳият, мақсад ва вазифаҳои назорати давлатии молиявӣ.....302
16.2. Субъект, объект ва принсипҳои назорати давлатии молиявӣ..306
16.3. Усулҳои назорати давлатии молиявӣ.................................311
16.4. Мақомоти назорати давлатии молиявии Ҷумҳурии Тоҷикистон..315
16.5. Палатаи ҳисоби Ҷумҳурии Тоҷикистон – мақоми олии назорати давлатии молиявӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон.............317
16.6. Агентии назорати давлатии молиявӣ ва мубориза бо коррупсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон...322
16.7. Назорати дохилӣ: моҳият, зарурат, мақсад ва вазифаҳои он..328
РӮЙХАТИ АДАБИЁТ..333

САРСУХАН

Гузариш ба муносибатҳои иқтисоди бозорӣ дар ҳаёти иқтисодии ҷумҳурӣ ворид намудани дигаргуниҳои ҷиддии назаррасро ба миён овард. Ин дигаргуниҳо бо аниқу равшансозӣ, ҳавасмандӣ ва дигар омилҳои рушди ҷамъият дар кишвар вобаста мебошанд. Дар чунин шароит рушди иҷтимоию иқтисодии кишвар то андозаи муайян аз ташаккул ва рушди низоми молиявию буҷетӣ вобаста мебошад, ки он дар навбати худ бо баробари рушди муносибатҳои иқтисодии ҷамъият инкишоф ёфта, зарурати давра ба давра ислоҳоти буҷетиро ба миён меорад.

Барои расидан ба ҳадафҳои стратегии кишварамон – таъмини амнияти энергетикӣ ва истифодаи самарабахши нерӯи барқ, раҳоӣ аз бунбасти коммуникатсионӣ ва табдил ба кишвари транзитӣ, таъмини амнияти озуқаворӣ ва дастрасии аҳолӣ ба ғизои хушсифат, вусъатдиҳии шуғли пурмаҳсул нақши муҳимро буҷети давлатӣ мебозад. Буҷети давлатӣ қисми таркибии молияи давлатӣ буда, дар маблағгузории хароҷоти давлатӣ ва таъмини рушди иҷтимоию иқтисодии давлат нақши калидӣ дорад.

Буҷети давлатӣ ин фонди асосии воситаҳои пулӣ, шакли ташаккул ва хароҷоти воситаҳои пулии мақомоти давлатии ҷумҳуриявӣ, мақомоти иҷроияи маҳаллии ҳокимияти давлатӣ, мақомоти худидоракунии шаҳрак ва деҳот ва фондҳои мақсадноки буҷетии Ҷумҳурии Тоҷикистон мебошад.

Буҷет муҳимтарин воситаи танзими молиявӣ буда, он раванди тақсимкунӣ ва азнавтақсимкунии маблағҳоро байни буҷети сатҳҳои гуногун, бо мақсади баробарсозии манбаъҳои даромаду хароҷоти онҳо ифода мекунад.

Мавҷуд будани фонди марказонидашудаи пулӣ, яъне буҷети давлатӣ ба давлат имконият медиҳад, ки.

1. Рушди муътадили истеҳсолотро, ки асоси рушди иқтисодиёти давлат мебошад, таъмин кунад;

2. Дар баробари истеҳсолот, соҳаҳои ғайриистеҳсолиро, ки шарти зарурии фаъолияти такрористеҳсолкунии васеъ ба ҳисоб мераванд, нигоҳ дорад;

3. Маблағҳоро байни воҳидҳои маъмуриву ҳудудӣ (ноҳия, шаҳр, вилоят) бо мақсади ба мувозинат овардани даромаду харочоти онҳо аз нав тақсим созад;

4. Иштироки Ҷумҳурии Тоҷикистон дар созмонҳои байналмилалиро таъмин намояд.

Бояд гуфт, ки кулли вазифаҳои давлатӣ, барномаҳои рушди иқтисодиву иҷтимоӣ, консепсияву стратегияҳои давлатӣ ва дигар чорабиниҳои давлатӣ тавассути маблағгузории буҷетӣ амалӣ карда мешаванд. Бинобар ин, омӯзиши воситаи таълимии "Буҷет ва низоми буҷетӣ" барои донишҷӯёну магистрантҳо ва доираи васеи хонандагон хеле муҳим буда, барои омода намудани кадрҳои баландихтисоси соҳаҳои молия, андоз, гумрук ва бонкдорӣ мусоидат мекунад.

Воситаи таълимӣ аз фанни "Буҷет ва низоми буҷетӣ" аз 8 фасл ва 16 боб иборат буда, аз нуқтаи назари илмиву амалӣ тартиб дода шудааст. Самаранок ташаккул додани буҷети давлатӣ ва истифода бурдани он яке аз мақсадҳои асосии воситаи таълимии мазкур мебошад. Ҳар як боби он бо "саволҳо барои худсанҷӣ" ба анҷом мерасад, ки он барои бо пуррагӣ омӯхтани китоби мазкур ва инкишофи тафаккури донишҷӯёну магистрантҳо ва доираи васеи хонандагон кӯмак мекунад.

ISBN: 978-99985-993-8-3